

Tanuljuk meg az egészet könyv nélkül, még pedig két-két szakaszt óránként!

Fogalmazási feladatunk címe: *A mi házunk télen, vagy: A mi tanyánk télen, vagy: A mi utcánk télen.*

A tábla és a füzet képe:

Petőfi: A puszta télen.

I. A tavasz és a nyár kincseit az ősz elfecséreli, s a télnek nem marad semmi.

II. 1. A téli puszta üres, néma, kihalt. (Nincs életmegnyilvánulás.)

2. Az emberlakta helyek üresek, csendesek, tétlenek. (Csekély életmegnyilvánulás.)

3. A betyár és a nap szereplése után a puszta dermedt álomba merül. (Pillanatnyi életmegnyilvánulás.)

Szántó Lőrinc.

Történelem.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca.

IV. osztály.

(2 tanítási óra anyaga.)

I.

I. Előkészítés. a) Számonkérés.

Az ország felszabadítása a török uralom alól. Miért halogatta a bécsi kormány hazánknak a török uralom alóli felszabadítását? (Nyugati háborúk XIV. Lajossal.) Ki vette végre kezébe a felszabadítás ügyét? (XI. Ince pápa.) Mi adott indítást a felszabadításra? (Bécs felszabadítása.) Kik voltak a Szent Liga tagjai? (I. Lipót, Sobieski, Velence.) Mikor történt Budavár felszabadítása? (1686 szeptember 2.) Kik vettek részt Budavár és hazánk felszabadításában? (Németország, a lengyelek, Európa többi népei a magyarokon kívül.) A kurucoknak kik voltak nevesebb vezérei? (Eszterházy János, Bercsényi Miklós, Bottyán János, stb.) Mennyi volt a felszabadító keresztény sereg létszáma? (Mintegy 70.000 ember.) Mennyi a magyarok száma? (Mintegy 15.000.) Ki tűzte fel mégis az első zászlót a vár bástyájára? (Fiáth János.) Milyen nagyobb ütközetekről tudunk még e hadjárat folyamán? (Szalánkemén, Zenta.) Miért nem sikerült kivenni a törököt Európából? (XIV. Lajos hátbatámadta a Habsburgokat.) Milyen békével végző-

dött a felszabadító hadjárat? (*Karlócai béke* = 1699.) Melyik terület maradt még a török kezén? (A temesi bánság egy része.) Mikor ünnepeltük Budavár felszabadításának évfordulóját? (1936.) Hogyan rőtta le háláját a nemzet XI. Ince pápa iránt? (Szobrot emelt neki.)

b) *Áthajlás.*

Az ország másfélszázados török uralom után végre felszabadult az idegen járom alól, s most újra boldogan érezhette, hogy ismét a Nyugathoz tartozik. Nemrégén éltünk át hasonló boldog napokat. Mikor volt ez? (1938, 1939, 1940, 1941.) Milyen alkalomból ünnepeltünk ez években? Akkor is, nemrégén is szétdarabolt hazánk feltámadásának voltunk részesei. Idézzük emlékezetünkbe azokat a feledhetetlen napokat, s gondoljuk el a töröktől felszabadított akkori magyarság érzéseit. Mégis, milyen nagy különbség volt a két felszabadulás között? Igaz, most sem lehetett teljes az örömünk, hiszen még mindig vannak idegen uralom alatt magyar testvéreink, még mindig nem teljes Szent István országa. Akkor azonban csaknem az egész ország felszabadult az idegen uralomból s — mégsem volt nagy köszönet benne! Ugy látszik, nekünk mindig és nagyon drága árat kell fizetnünk azért, ami már a miénk volt... Akkor is, most is jórészt másoknak köszönhattuk a felszabadulást, mert a magyarság történelmi hivatása teljesítése közben mindig másokért vérzett. Kinek köszönhette akkor a magyarság felszabadulását? (A pápaságnak, Németországnak, bár ezt jórészt a saját érdekében tette, az uralkodóháznak, amely a hadjárat vezetését irányította, Európa sok más nemzetének, akik eljöttek az ország felszabadítására, — mégis aránylag a legtöbbet a magyarság áldozott felszabadításáért.) Hogyan? (Másfél századon át saját testével védte a most őt felszabadítókat, s ebbe a védelembe csaknem belepusztult maga is: a visszafoglalt területen nem találta meg többé magyar testvéreit, kihaltak, elhurcolták őket, idegenek települtek a helyükre, földje terméketlen pusztaság lett, városai, falvai romokban heverték s még ezt a kizsarolt földet sem rendezhette be a maga céljainak megfelelően.) A magyarság most is hálátlan-ságot kapott szolgálataiért, mint már annyiszor. Hiszen jól tudjuk, hogy Mohács előtt a török csak átvonulásra kért tőlünk engedélyt, hogy a Habsburgok főfészke, Bécs ellen vonulhasson! A magyarság azonban — ellentétben a balkáni népekkel —, akkor sem a maga érdekeit nézte, mert mint keresztény állam, kötelességének vélte, hogy annak védelmére keljen.

c) *Célkitűzés.* Beszéljünk ma arról, hogyan akarták megfizetni a magyarságnak másfélszázados küzdelmét, amelyben nemcsak magát, hanem Nyugatot is védelmezte, és arról, hogyan válaszolt az önmagára ébredt nemzet a hálátlan elnyomásra!

II. Tárgyalás. a) *Központosítási tervek és intézkedések.* Jól tudjuk, hogy a főhatalom, melyet Németország Nyugat-Európa államai fölött a westfáliai békéig gyakorolt, a béke értelmében Franciaországra szállott át. Németország államai függetlenek lettek, a Habsburgok egykori nagyhatalma pedig csak Ausztriára és Magyarországra szorult. De e kettő közt is lényeges különbség volt. Míg Ausztria államait az uralkodó önkénye szorosan kapcsolta egymáshoz; Magyarországon a felkelések nyomán kivívott békekötések korlátokat vontak az uralkodó alkotmányellenes törekvései elé is. Ausztria azonban, a nagyhatalomhoz szokott uralkodoház szemében, túl kicsinynek és gyengének látszott arra, hogy nyugaton elveszített főuralmukat újra fölemelhesse. Az elvesztett nyugati főhatalom helyébe most *keleten* akartak tehát új főhatalmat alapítani és pedig úgy, hogy Magyarországot szabadságától és alkotmányától megfosztva, Ausztriával egyesítik, illetve azt, mint Ausztria egyik tartományát, abba beleolvasztják. Hogy azonban ezt megtehesék, vagyis hogy az egységes osztrák öszszbirodalmat tényleg megalapíthassák, lassú és biztos munkára, kedvező körülményekre volt szükségük. Ez a kedvező alkalom a török kiűzésével most megérkezett a számukra, így mi sem állta útját, hogy titkolt tervüket megvalósítsák. Most, hogy Magyarország elesettségében csak idegen segítséggel tudott felszabadulni a másfél százados török uralom alól, úgy látszott, azt tehetnék vele, amit akarnak.

A bécsi kormány, amint az 1687-i pozsonyi országgyűlés a király hatalmát kibővítette s a Habsburg-házat állandósította, a török hatalmat megtörte, Erdélyt tartományává tette, az eddigi titkolt kísérletezések helyett egész határozottsággal tört a központosítás és beolvasztás felé.

Mielőtt tovább mennénk, tegyük fel a kérdést, kik voltak a magyarság engesztelhetetlen ellenségei, akik életére, nemzeti függetlenségére törtek? Azt határozottan tudjuk, hogy nem az uralkodóház, vagy maga az uralkodó, hiszen Lipót tanácsadóinak pusztá eszköze volt. Az igazi ellenség a bécsi kormány volt, amely czidőben nem is németekből állott. Hiszen főirányítója, a győri püspökké lett *Kollonics* Lipót gróf délszláv, más tagjai pedig csehek (*Kinsky*), franciák (*Savoyai Jenő*, *Herberville*, *Vaudemont*) vagy olasz zsoldosvezérekből lett tábornokok (*Caraffa*) voltak. Ennek a kormánynak tagjai valamennyien annak a központosító önkényuralomnak a szószólói, amely nem ismert el sem emberi, sem nemzeti jogokat, ezért a bécsi kormány politikájának szükségképen össze kellett ütköznie a magyar rendi szabadságjogokkal.

A beolvasztási terv főmozgatója *Kollonics* volt, aki egy olyan kormányzási rendszert készített, amely az országot az önkényuralom alá hajtotta volna. E rendszernek voltak ugyan

hasznos és korszerű újításai is, mint a törvény előtti egyenlőség, az általános adózás, de a Bécsbe hívott főrendek ezt a reformmunkálatot önkényuralmi célzatai miatt nem fogadták el. Lipót kormánya azonban keveset törődött ezzel a tiltakozással, hanem a tervbevett újítások nagy részét végrehajtotta.

Kollonics ezután, mivel önkényuralmi kormányrendszerét a maga teljességében nem tudta keresztülvinni, más eszközök-höz folyamodott, hogy: hazánkat megtörje és tartományná alakítsa. Hogy a magyarság ellen magában az országban is legyenek megbízható emberei, akikre bizton számíthat, a városokba, főleg Pestre, Budára s ezek környékére, továbbá Tolna-, Baranya- és Vasvármegyébe *német* iparosokat és kereskedőket telepített s ingyen telket és nagy adókedvezményt adott nekik. Szívesen fogadta a Balkánról kiszorult *szerbeket*, akik Csernovics Arzén pátriárka vezetésével menekültek hazánkba (40.000 szerb család), s akiket Dél-Magyarországba, Erdély határától a Marosig, majd a Tisza mellett Titelig, telepített le, s amely területből utóbb katonai határőrvidéket alakítottak a szerbek számára.

A bécsi kormány jól tudta, hogy *akié a föld, azé az ország*. Hogy tehát az országot a magyarság kezéből kivehesse, annak birtokos nemességét kellett először tönkretennie. Egy bizottságot alakított tehát (Neoquistica Commissio = *Ujszerzeményi Bizottság*), mely a töröktől felszabadított területet fegyverrel szerzett birtoknak tekintette, így a felszabadult birtokosokat csak nagy váltságdíjért és csak úgy adta vissza régi birtokosaiknak, ha azok adománylevéllel tudták igazolni, hogy a szóban forgó birtoknak ők a régi tulajdonosai. Akik nem tudták igazolni ezt, vagy nem tudták a hatalmas váltságdíjat kifizetni, azok nem kapták vissza ősi földjüket. Így a *földbirtok* igen nagy része idegenek — jórészt hadseregszállító idegenek — kezébe került, mivel a háborús időkben menekülő magyarság adománylevele vagy elveszett, vagy a tűznek esett áldozatul. A kisnemesség pedig egyáltalában nem tudta az erejét meghaladó váltságdíjat megfizetni. Az idegen földesurak, mivel maguk külföldön laktak, idegen gazdatisztjeik által irányították birtokaikat, mivel pedig ezek a gazdatisztsek nem értették a jobbágyság nyelvét, azokat büntetlenül zsarolták és kínozták.

A bécsi udvar ezenkívül nemcsak a jobbágyságra, hanem a nemesekre és a papságra is súlyos adókat vetett. A magyar köznépre már a felszabadító háború is rettenetes inséget hozott. Míg Ausztriában, Bécs ostroma után a szenvedett károk helyrehozatala végett évekre szóló adómentességet kapott a parasztság, nálunk, az állandó hadszíntéren erről szó sem volt. A magyar népet kötelezték arra, hogy a határőrseégek jobbára idegen népességét eltartsa. A hadseregnek téli szállását Magyar-

országon jelölték ki, s a katona maga hajtotta be élelmét és zsoldját.

Országgyűlést, amely az adókat megszavazta volna, nem hívtak össze, hanem teljes önkénnyel rendelkeztek minden felől.

Nem csoda, hogy ennyi sérelem már odáig fokozta a nemzet elkeseredését, hogy egész tömegek verődtek össze — jobbágyok és kispapok — a koldusbotra jutottak közül, s raboltak ott, ahol valamihez jutottak. Mások lengyel földre menekültek. A legtöbben azonban fogcsikorgatva túrték az önkényuralom jármát, de a lelkekben már ott izzott a vágy, hogy bosszút álljanak elnyomóikon s csak alkalmas vezért vártak, hogy életük, elvesztett szabadságuk védelmére fegyvert fogjanak. Egyetlen eszközük maradt a kiméletlen elnyomás ellen: úgy védekeztek, ahogyan lehetett. Az adóösszeírás elől eladták állataikat, ha ezt nem lehetett, egyszerűen megszöktek. (*Egybevetés a megszállott területeken élő magyar testvéreinket ért hasonló bánásmóddal!*)

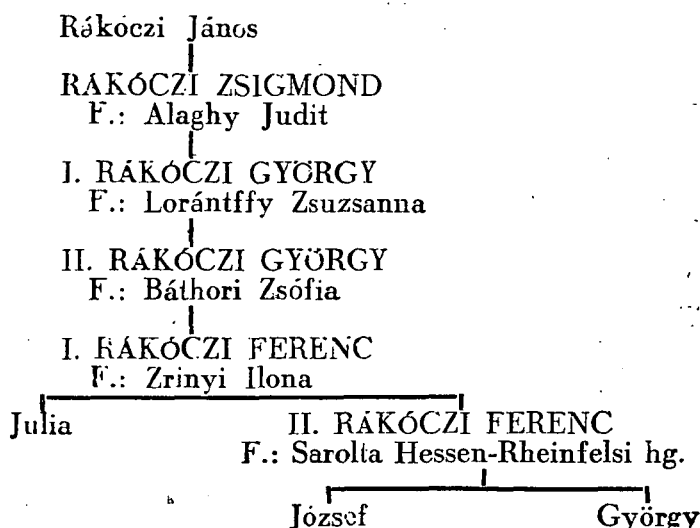
A legelső felkelés is ilyen parasztlázadás volt. A hegyaljai koldusbotra jutott elbocsátott végváriak és Thököly árván maradt kurucai csapatokba verődve, kirabolták az újukba eső községeket, nemesi udvarházakat. A felkelés 1697 júniusában tört ki a sátorlajújhelyi vásáron, ahol Tokaji Ferenc állott a zendülők élére és csakhamar kezükbe kerítették Tokajt és Sárospatakot is. A felkelés másik vezetője egy református prédikátor, aki szintén az elviselhetetlen adókra, beszállásokra panaszkodva rabolta ki a nemesek házait, tekintettel arra, hogy a felkelésnek bírája véve, a német hivatalnokok — megszöktek. A császári tábornok erre császári és vármegyei hadakat indított ellenük, ezek csakhamar visszafoglalták a várakat, s a protestáns prédikátort elfogván, Bécsbe viszik, mire a fölkelők egy része Moldvába, másik része Temesvárra menekül, a törökhöz. A fölkelők a fiatal Rákóczi szerették volna megnyerni ügyüknek, ő azonban birtokairól kalandos utazással Bécsbe siet, nehogy az udvar meggyanusítsa.

És mégis ő lesz az a vezér, aki nemsokára a saját jószántából élére áll a szabadságából és függetlenségéből kiforgatott nemzetnek. Az újabb felkelésnek a külpolitikai helyzet is megfelelt, amennyiben Nyugat-Európában fellángolt a *spanyol örökösödési háború*. (1702—1715.)

II. Károly spanyol király, az utolsó spanyol Habsburg halála teljes erővel feléleszti az európai hatalmi versengést. Az elhalt király végrendeletében XIV. Lajos fiát, Fülöpöt jelöli ki utódjává, de a német Habsburgok természetesen tiltakoznak jogaik megcsorbítása ellen. A helyzet most már az, hogy akár a francia Bourbonok, akár a Habsburgok foglalják el a spanyol trónt, az új király hosszú idő óta ismét egész világbirodalom felett fog uralkodni. Az európai egyensúly őrzői, az angolok és hollandok

nem tűrhették ezt a hatalmi eltolódást s ezért I. Lipót császárral szövetségtek a veszedelmesebbnek látszó franciák ellen. XIV. Lajos viszont a bajorokban talált szövetségest, mert ezek szeretnék volna elragadni a Habsburgoktól a vezető helyet Németországban. Minden oldalról teljes erővel megindult a spanyol örökösödési háború. Savoyai Jenő Lombárdiában, az angol Marlborough pedig Belgiumban nyomul győzelmesen előre a franciák ellen. A francia király szövetségesei, a magyarok (Rákóczi) viszont keletről, a bajorok pedig Miksa Emánuel választó vezetése alatt nyugatról fenyegették a Habsburg örökös tartományokat. Végre Savoyai Jenő és Marlborough döntőjelentőségű höchstädti győzelme véget vet a francia veszélynek. A császáriak elfoglalják Bajorországot és leverik a magárahagyott Rákóczi-féle szabadságharcot is.

b) *Rákóczi felkelése. II. Rákóczi Ferenc* (született 1676) nagy ősöknek volt ivadéka. Nagyatyja II. Rákóczi György erdélyi fejedelem; atyja I. Rákóczi Ferenc, aki apósával, Zrínyi Péterrel a Wesselényi-féle szövetekezésnek volt tagja; édesanyja Zrínyi Ilona, Munkács hős védője, később Thököly Imre felesége lett. (A Rákóczi-család nemzedékrendje:)

Keserű gyermekkorra volt. Születése után néhány hétre meghalt atyja: édesanyja életét a szigorú és szenvedélyes Báthori Zsófia keserítette meg, majd amikor Zrínyi Ilona Thököly felesége lett, a 7—8 éves gyermek Thököly mellett él, kinek szeretetlenségét gyermeki szívvel is észreveszi s egész életében nem felejtí. Munkács háromszendős ostroma alatt a kurucok dédelgetett kis lejedelme, hogy azután annál gyászosabb legyen a bukás. A vár feladása után Lipót császárnak lesz gyámfia, aki e tiszttét Kollonics püspökkel gyakoroltatja, s a gyermek Rákóczi lelkébe mélyen beievésődik az a kíméletlen

bánásmód, melyben a császár főtanácsadója részesíti anyját, testvérét és őt magát is. A munkácsi fegyverpompás szabad élet után éveken át a csehországi *Neuhaus* kollégiumában, majd a prágai egyetemen tanulja jezsuita tanároktól az akkori műveltség elemeit, nyelveket, szokatlanul sok elvont tudományt, különösen matematikát. Öröklött vallásos érzése a Mária-kongregációban elmélyül, s maga édesanyjától, nővérétől elválasztva, öntudatlanul is elveszti, elfelejti életének az ősök által kijelölt irányát. Az egyetem elvégzése után sógora, *Aspremont* gróf, császári tábornok mellett a bécsi udvari élet könnyű szórakozásai töltik ki életét, majd nagykorúsítva megházasodik s feleségül veszi a szép Hessen-Rheinfelsi hercegnőt, Saroltát, aki II. András király leányának, *magyarországi szent Erzsébetnek* leszármazottja volt.

A bécsi kormány azt hiszi, hogy sikerült eltéríteni őseinek hagyományos és a nemzet szabadságáért harcoló életétől, hazaengedi birtokaira. Rákóczi Felső-Magyarországnak a Tiszán át Erdélyig legelső embere (birtoka közel két millió kat. holdat tett ki), legnagyobb tekintélye lesz. Makoviczai hercegségéből rutén és magyar települési területen, Munkácson, Sárospatakon és Tokajon át szinte megszakítatlanul a saját földjén, mehet ecsedi várába, az egykori Báthori- és Bethlen-uradalomba.

Az ország urai udvarként veszik körül, köztük a legfényese, legműveltebb *Bercsényi Miklós*, aki éveken át mindent megtesz a nyugalom fenntartására, mint országos főbiztos próbálja a katonai erőszakot szabály- és emberség korlátai közé vezetni, de szenvedélyei mindegyre felágaskodnak az idegen hivatalnokok önzése és elnyomása, az idegen tábornokok sértő magaviselete láttán. Mert mióta a Kollonics-féle adóleszállító javaslat Bécsben végkép megbukott, a magyarságra nincs többé szabadulás, s előre látható volt, hogy az adók és katonaság terhe alatt elháríthatatlanul összeomlik.

Mikor pedig a *Hegyalján kitört a lázadás*, s a jobbágyság Rákóczi vezérsege alá akarják adni magukat, Rákóczi Bécsbe szökik előlük, s amikor ez a lépése sem tudja a bécsi kormányférfiak beteges bizalmatlanságát szétoszlatni, hajlandó magyar birtokait birodalmiakkal elcserélni, csak hogy szabaduljon ősei multjától, mely őt barát és ellenség szemében oly irányba indítaná, amely akaratával most még, s hite szerint mindörökké ellenkezik. De a *sziv szava*, az öröklött lelkiség mindennél erősebb: a kivégzett Zrinyi Péter unokája, a száműzésbe ment Zrinyi Ilona fia, a Habsburgok leggyanakvóbb ellenfelének, I. Rákóczi Györgynek leszármazottja, kinek véreben a régi rakoncátlan Zrinyieké mellett a királyi magaslatra emelkedett, ősi büszkeségű Báthoriak vére is tüzel, hiába áll ellen a hívószónak, tette fog ébredni hamarosan.

A közügyektől teljesen távol akart maradni, ami neki, mint

Sárosmegye főispánjának, teljesen lehetetlen volt. Akarata ellenére is érintkeznie kellett a vidék uraival s a néppel, és látnia kellett ennek rettenetes nyomorát, hallania kellett az egekig érő panaszt, éreznie kellett a vágyódást a szabadulás után. De azt is észre kellett vennie Rákóczinak, hogy mindenki szeme rajta csüng és tőle várja a nemzet felszabadítását, s bár jól látta családjának szomorú multját is, amely arra figyelmeztette, hogy távol tartsa magát a könnyen veszedelmet hozó politikai mozgalmaktól: mégis lángralobbant szívében őseinek, a Báthoriak, Zrínyiek, Rákócziaknak véres a cselekvés terére lépve szentül megfogadja, hogy egész életét, minden erejét és képességét hazája felszabadításának szenteli.

Az alkalom is kedvezőnek látszott, hiszen a spanyol örökösödési háború már három éve kitörőben volt. XIV. Lajos, hogy Lipót seregeinek egy részét keleten lekösse, már fel is szólította Rákóczit, hogy fogjon fegyvert. A levelet megmutatja Bercsényinek. De ez sem talál jobb megoldást a veszedelmes francia szövetségnél, hogy a magyarság az elbirhatatlan bécsi nyomás alól felszabaduljon. Rákóczi levelét, amelyet a francia királynak írt, bécsi kém vállalja, hogy Párisba viszi, mire a bécsi kormány végre igazolva látja Thököly mostohafia iránti régi gyanúját, s őt 1701 áprilisában, nagysárosi kastélyában elfogva, Bécsújhelyre viteti, hogy kivégzett nagyatyja börtönében annak árnyékával társaloghasson. Bercsényi még idejében Lengyelországba menekül, hova nemsokára Rákóczi is követi, akit börtönéből bécsi rokonai és barátai megszöktetnek.

Már-már úgy látszott, hogy fellépése alig lesz több a Wesselényi-féle szövetkezésnél, azzal a különbséggel, hogy mögötte még annyi szervezet sem állott, mint egykor Wesselényi nádor mögött. Bercsényivel most azon tanakodnak, mitévők legyenek, kinek ajánlják fel a magyar trónt, aki azt megszerezni és megtartani is tudná? Minden kísérlet hiábavaló volt azonban. Végre olyan valami történt, amire senki sem számított, legkevésbé Rákóczi.

Tarisznyával a vállukon, vándorbottal a kezükben fakó kis magyarok kilincseltek végig Brzezán városán. A Nagyurat keresték.

Aki bejutott közülük a várkastélyba, az letérdepelt előtte és felőle fordította barázdás, széltől és naptól kieszerzett arcát, hű kutyaszemét, melyből az egész magyar nép szomorúsága tekintett fel Rákóczira.

— Gyere haza, fejedelem, vár a nép!

— Mit akartok tőlem?! — idegeskedett a bujdosó.

— Te vagy a mi vezérünk!

— Ha vezérek vagyok, akkor várjatok meg csendben, míg parancsot küldök!

— Nem lehet tovább várnunk. Hordtuk az ígát, hordtuk, amíg lehetett, de már nem lehet! Az emberek azt mondják, ütött a magyarság orra. Nem szántanak, nem vetnek, a határon gyülekeznek, várják Rákóczit.

Hiába magyarázta nekik, hogy pusztá kézzel nem lehet nekimenni szuronynak, ágyúnak. Meg kell várni, míg fegyvert küld a francia. Majd akkor zászlót bont, megfúvatja a trombitákat. A csökönyös parasztok nem értettek a szóból, egyre csak azt hajtogatták: ütött a magyar nép órája!

A fagy rosszabb a tűznél, a biztos hajnal is rosszabb a bizonytalanság. Legalább valami bizonytságot adjon Rákóczi, amit otthon felmutathatnak, hogy el ne sorvadjanak a lelkek.

A fejedelem piros selyem zászlókat hímeztetett: „*Cum Deo pro patria et libertate!*” felírással. Vigyék Magyarországra, eskessék fel az otthonvalókat, de ki ne bontsák a zászlókat, míg maga parancsot nem ad. Abban reménykedett, hogy a hadijelvények katonai rendre kaptják a megvadult tömegeket.

Talán úgy is lett volna, ha nincs amaz Esze Tamás nevű tarpai ember. Annak ugyan beszélhettek, hogy dugdosni kell a zászlót: rögtön magához ragadta, világos délben kítűzte a templom tornyába, meghúzatta a harangokat és fegyverbe hívta a népet.

Rákóczi még mindig Brzezan várában sakkozott a lengyel urakkal, mikor a neve már vihar erejével üvöltött végig a Kárpátok alján, örömmármont kelte a magyar, és hideg rémületet a labanc szívekben.

Napok alatt hatezer paraszt özönlött a piros zászlók alá, megszállva Bereg, Ugoesa, Máramaros falvait. Le Gömörig, Borsodig, le a Jászságig: rengett és dübörgött a föld.

Rákóczi Ferenc útra kelt a magyar határ felé!

— Oktalanság, amit művelnek, de úgy látszik, elmúlt már ideje az okoskodásnak! — szólt.

Átüzent Magyarországra, hogy a parasztsereg maradványai jöjjenek eléje Klimiecbe. Maga megpihent és megebédelt a paplakban. Asztalbontás után jelentették, hogy a dolhai paraszt-vezér szeretne vele szót váltani. Átment a szomszéd szobába. Erős izzadságszagot érzett. Egy hosszúra nőtt, inas férfi állt mozdulatlanul az ajtó mellett. Ez volna hát amaz Esze Tamás?

Magyar dac, de a vonásaiból teljesen hiányzik a magyar közember fáult megadása. Nem, ez nem adta be a derekát, nem süllyedt el tehetetlenül a nyomorúság hínárjában. Ez rug és kapálódzik, ez mer és akar, ez ál-mában is ellene szegül a kényszernek. Még a füléig kunkorodó bajusza állásán is látszik, hogy Esze Tamás a maga útján jár és mindig előtte a sokaságnak.

Fejedelem: Te az én jobbágyom vagy?

Esze: Tarpai vagyok, igenis.

F.: Miért kóboroltál el a faludból?

E.: Tarpán most német az uraság, annak én nem szolgálók.

F.: Meg kell egymással ismerkednünk, Tamás. Kérdezni fogok tőled egyetmást.

E.: Tessék kérdezni, felelek tehetségem szerint.

F.: Ti azt kívánjátok tőlem, hogy parasztok vezére legyek?

E.: 'Nem parasztoké, hanem magyaroké.

F.: Miért éppen engem szemeltetek ki?

E.: A Rákócziak ebben az országban az egyetlen urak, akik tudják, mi a magyar nemzet.

F.: Mások nem tudják?

E.: Mások csak a nemességről tudnak.

F.: Mi hát a magyar nemzet?

E.: Minden magyarok gyülekezete, gazdagoké és szegényeké.

F.: Ezt én vállalom. De menjünk tovább! Ti fegyvert fogtatok a magyar király ellen!?

E.: Igaz magyar király a bécsi császár? Hollós Mátyás az volt. De ha Nagyságod azt mondja, hogy a bécsi is olyan, akkor én — letérdepelek előtte.

F.: Te azt tartod, hogy nemesember és szegényember egyforma?

E.: Nem egyforma. A szegényembernek több jár ki, mert többet vettek el tőle.

F.: De hiszen tudod, hogy magam is nemesember vagyok.

E.: Nagyságod több a nemesembernél, nagyságod — Rákóczi.

F.: Kis Alberttel ketten ti megpróbáltátok már a fegyvert, de csúnyán megjárátok.

E.: Károlyi uram könnyűszerrel szétpuskázott minket. Esze Tamás és Kis Albert hívására csak éhenkórászok fognak fegyvert, de ha Rákóczi húz kardot, akkor lóra ül a nemesség is!

F.: Hát mégis csak kell a nemes úr?

E.: Kell, mert a paraszt tud meghalni, de parancsolni nem. Sokszáz esztendő óta így van az, hogy a szegényember nem engedelmeskedik a maga fajtájának.

F.: Bele mered vinni ezt a népet egy véres háborúba?

E.: Nincs más választás, kegyelmes uram! Vagy szétmállik és elporlad a népünk, vagy kard-ki-kard! Tudja nagyságod, mi van ebben az országban? A paraszt éhenhalódva vonszolja Bécs szekérét, a gyermekünk mezítláb tiporja a havat, az asszonyunk a katona prédája, malacunk, csibénk addig van, amíg az idegen katona meg nem éhezik rá. Rosszabb sorunk van nekünk, mint az igás baromnak, mert azt abrakolják, ha megdolgozott.

F.: Eleget tudok, Tamás, most már eredj embereidhez, és várd meg a parancsomat. Vagy kívánsz még valamit?

E.: Most én szeretnék valamit kérdezni, ha meg nem sárteném Nagyságodat.

F.: Kérdezz, Tamás!

E.: Minek nézi Rákóczi fejedelem a jobbágyot?

F.: Ha magyar, akkor édestestvérem!

E.: Jónak látja a fejedelem, hogy ennek az országnak minden terhére a nép nyakába rakták!

F.: Bizony nem látom jónak. Mindenki adózzon egyformán az után, amiye van. Hallottad már ezt a szót: közteherviselés?

E.: Nem hallottam, de szép szó. Elgondolom azt, hogy ez az ország

mindent megadott Rákóczinak, amit ember kívánhat, és ha Nagyságod mindezt a kard élére veti, akkor nem magáért teszi, hanem azokért, akiktől mindent elvettek.

(Esze Tamás keménynézésű szeme egyszerre elhomályosult és egyetlen merészséggel odatartotta kérges nagy tenyerét a Nagyúr elé...)

E.: Uram, vezérem — mondta Rákóczi keze fölé hajolva — én elhozom a parasztságot, és ne felejtse el Nagyságod, aki a nép szíve, az az ország!

F.: Nem felejttem el, Esze Tamás ezredes uram!

És midőn a paraszt szinte ijedten kapta fel a fejét, a fejedelem azt mondta:

— Mert én kegyelmedet a *nemzeti hadsereg* első ezredes kapitányává teszem!

(*Herczeg Ferenc: Pro libertate c. művéből.*)

Igy talál egymásra az üldözött főúr és a szegény nép. Ez a jobbágymegmozdulás dönti el Rákóczi sorsát, ez állítja igazán a felkelés élére, ezzel a megmozdulással lendült a főúri szövetkezés a felkelések fölé s lett *nemzeti szabadságharccá*.

III. *Összefoglalás.* (A tábla képe a 2. órai anyag végén.)

II.

I. *Előkészítés.* a) *Számonkérés.* Meddig tartott a felszabadító háború? Kinek köszönhetjük, hogy hazánk felszabadult a török uralom alól? Ki volt e hadjárat értelmi szerzője? Kik vettek részt e hadjáratokban? Mi volt e háborúkban a magyarság szerepe? Milyen közeli eseménnyel hasonlítottuk össze az akkori ország-felszabadulást? Milyen hasonlóságot találtunk e két esemény között? Mi volt köztük az ellentét? Miért szenvedtük el a másfél százados török uralmat? Milyen volt a felszabadított terület földje? Népe? Milyen áldozatot hozott tehát a magyarság Nyugatért? Mit érdemelt volna ezért az önfeláldozó küzdelemért Nyugattól? Megkapta, amit érdemelt? Milyen okból akart keletre terjeszkedni a Habsburg-hatalom? E szempontból mire volt szüksége a bécsi kormánynak? Hogyan gondolták ezt keresztülvihetőnek? Hogy nevezzük ezt a beolvasztó és alkotmányunkra sérelmes politikát? Mikor érkezett el az ideje annak, hogy nyíltan is fellépjenek központosító törekvéseikkel? Miért szenvedett a nemesség? Miért a jobbágy? Mit tett a terheit tovább tűrni nem tudó nép? Ki felé fordult a nép figyelme szorongattatásában? Milyen őstől származott Rákóczi Ferenc? Mit tudunk gyermekkoráról? Milyen életet akart élni Rákóczi? Mi készítette mégis arra, hogy ősei példájára a nemzet szabadságáért küzdjön? Mi történt vele tervének kipattanásakor? Hová menekült? Kik keresték fel lengyelországi szállásán? A jobbágyok felkelése mivé avatta ezt a felkelést?

b) *Célkitűzés.* A mai órán Rákóczi Ferenc szabadságharcáról beszélünk.

II. T á r g y a l á s. Mondottuk már, hogy ennek a szabadságharcnak sikere mindvégig attól függött, milyen eredménnyel végződik a spanyol örökösödési háború. Amíg az lekötötte a császári seregeket nyugaton, addig Rákóczi-szabadságharca győzelmesen haladt a maga útján, ha azonban a Habsburg uralkodó seregei győzedelmeskednek a franciákon és szövetségeseiken, Rákóczi sorsa is megpecsételődik. (Utalás Bethlen Gábor és I. Rákóczi György felkeléseire!)

a) *A szabadságharc első sikerei.* Míg Rákóczi Bercesényivel Lengyelországban a francia szövetség kieszközlésén dolgozott, tudjuk, hogy az elégtelen jobbágyok itthon Esze Tamás és társai vezérletével kibontották Rákóczi zászlóit, megtámadták az idegenpárti nemesek birtokait, azokat pusztították, mindaddig, amíg Károlyi Sándor szatmári főispán Dolhánál (1703) szét nem verte őket.

Rákóczi a fölkelők vereségét hallva, mindent megfontolva, még ez év júniusában elindult Lengyelországból. Előbb kibocsátotta „*Recrudescent...*” kezdetű kiáltványát, amelyben megindokolta, hogy miért fogott fegyvert, majd átkelt a Vereckei-hágón Bercesényi kis lengyel csapatával. Előbb csak saját jobbágysai várták, de néhány hónap alatt zászlaja alatt voltak már a nemesek is minden rang és valláskülönbség nélkül, mert Rákóczi nemcsak egy részéért, annak vallásszabadságáért, hanem az egész magyarság szabadságáért, függetlenségéért fogott fegyvert. Így született meg Rákóczi szabadságharca, és látott napvilágot az a magyar nemzeti hadsereg, amelyet előtte néhány évtizeddel nagy őse, Zrínyi Miklós a költő sürgetett, de amelynek megvalósítását ő meg nem érthette.

A lelkes kuruc hadak diadalról-diadalra haladtak s a Felső-Tisza vidékéről kiindulva, már az első évben Magyarország nagy részének urai lettek. A következő évben a Dunántul került kuruc kézre. A nagyszerű kuruc könnyű lovasság Bécs alá is elnyargalt, rémitve az osztrák fővárost és a császári udvart, rabolva, pusztítva az ausztriai tartományokat Morvaországtól le Krajináig. Közben Erdély fejedelmévé választja Rákóczit (az utolsó választott fejedelem). A várostromhoz fel nem készült kurucok csupán a megerősített helyeket hagyták meg a császáriak kezén. Különösen áll ez Erdélyre, ahol Rabin tábornok örködött az új császári tartományon.

Rákóczi sikereinek láttára a császár békajánlatot tett, s halála után fia, I. József (1705—1711) is megújította az alkudozásokat. Rákóczi ilyen nagyfontosságú dolgot a rendekkel akart megtárgyalni, ezért országgyűlésre hívta őket Szécsénybe, ahol meg is jelent valamennyi vármegye és város követe (1705.) A felkelők a nemrég kialakult lengyel fegyveres konföderációk (szövetségek) mintájára „nemzeti szövetséget”

kötöttek egymással, Rákóczit pedig a „szövetkezett magyar rendek” *vezérlő fejedelmévé* választották. Majd felhatalmazták Rákóczit a béke megkötésére, de az egység nem jött létre. A kurucok ugyanis tiltakoztak az 1687-i törvények ellen (a Habsburg-ház fiúági örökösödése, az Aranybulla 31. pontjának eltörlése), követelték az Ujszerzeményi Bizottság eltörlését, az új adók, a jászkunok területeinek elzálogosítása, a jobbágyoktól való turhított adok behajtásának módja ellen erőlesen ellenszengültek. Mindezekhez még hozzakerült, hogy Hollandia, Anglia, Svéd- és Lengyelország kezességen állt azért, hogy a császár a békeszerződést meg is tartja, az abban vállalt kötelezettségeket végrehajtja; de követelték Erdély szabadválasztási jogát, az idegen katonaságnak az országból való kivételét is. Természetes, hogy ezek elfogadása egyet jelentett volna a Habsburgok minden eddigi vívmányainak visszavonásával, a békeszerződés megtartásának kezessége pedig megalázta volna az ellenfelet.

Mivel erről Bécs hallani sem akart, a döntést egyedül a fegyverek erejének kellett meghoznia. A felkelőkre nézve szomorú *höchstädti* csata után azonban nyilvánvaló lett újra, hogy a francia hadsereggel való együttműködés lehetetlen s Magyarországnak egyedül, a saját erejéből kell feltételeit a bécsi kormányra kényszerítenie.

A békealkudozások befejezése előtt I. József seregei újabb győzelmeket arattak a franciákon (1706), mire ő a felkelők fegyveres legyőzésére határozta el magát. A harc tehát elkeseredetten folyt tovább.

b) *XIV. Lajos és a magyarok.* Amíg a francia király fegyvereit diadal kísérte, addig pénzzel és fegyverrel támogatta Rákóczit. Amint azonban Lipót hadai kerekedtek felül, XIV. Lajos, még ha akarta volna, sem segíthette őket többé. Pedig érdeke most még jobban kívánta, hogy a fölkelők továbbra is lekössék ellenfelét s hogy fegyverüket ne tegyék le. Viszont Rákóczi is látva azt, hogy neki is csak a fegyverben lehet bíznia, a francia királlyal írásbeli szövetséget akart kötni, hogy annak segítségét magának biztosítsa.

XIV. Lajos úgy segített magán, hogy a kurucokkal való szövetséget ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a Habsburg-háztól szakadjanak el. Ravaszul kieszelt terv volt ez, mert teljesítése esetén a kurucok többé nem tehetik le a fegyvert, hanem az ő szövetsége nélkül is kénytelenek lesznek küzdeni.

Rákóczi azonban ilyen nagyfontosságú dologban nem akart egyedül határozni. Ezért *Ónodra* országgyűlést hirdetett (1707). A tanácskozó rendekre nagy hatással volt az a körülmény, hogy Erdély — a fejedelmi székbe iktatván Rákóczit — már elszakadt az uralkodóháztól. Az országgyűlésen összegyűlt rendek az erdélyiek példájára szintén elszakadtak a Habsburg-háztól és azt trónvesztettnek nyilvánították.

Rákóczi — most már mint vezérlő fejedelme az országnak — szinte királyi hatalmat gyakorolt a szövetséges vármegyék és városok területén. Mint alkotmányos uralkodó, nemcsak hogy új nemzeti hadsereget szervezett, hanem minden tekintetben új Magyarországot, független és alkotmányos nemzetállamot kezdett építeni. Erdélyt, elkülönítve Magyarországtól, saját törvényei szerint kormányozta.

c) *Lehanyatlík a kuruc zászló.* XIV. Lajos ezzel elérte célját. A spanyol örökösödési háború további folyamán vereséget szenvedett a nyugati harctéren, így teljesen magára hagyta a fejedelmet. De nem valósultak meg Rákóczi egyéb reményei sem, amelyeket más külföldi hatalmak támogatásához fűzött.

Igy az északi, orosz-lengyel-svéd háborúban — amely kapcsolatban fejlődött ki a spanyollal — Nagy Péter cár Rákóczit szemelte ki a lengyel trónra, s ígéretet tett közvetítésre a kurucok és a bécsi udvar között; ugyanekkor azonban I. Józsefnél Rákóczi ellen áskálódott. Reménytelen volt Rákóczi azon terve is, hogy az örökösödési háborúból elvonja Angliát és a maga oldalára állítsa.

A magukra maradt felkelők ereje pedig egyre fogyott. A hatalmas ellenféllel szemben a fejedelem serege nemzeti hadsereg volt ugyan, tele lelkesedéssel és vitézséggel, de fegyelmetlen és járatlan a korszerű haditudományban. A főnemes-tábornokokból hiányzott a szakképzettség, a tapasztalat és a hadvezetésre való rátermettség. Ezenkívül a felkelők serege Rákóczi minden áldozatkészsége mellett is eleitől fogva rosszul fegyverzett volt, különösen tűzérsege nem jutott a korszerű fegyverekhez, ostromágyúkhöz. A császári hadvezérek viszont — Savoyai Jenővel élükön — a magyar felszabadító és a spanyol örökösödési háborúk tanulságai alapján újjászervezték és felszerelték seregüket. Ennek lett következménye az, hogy bár kisebb rajtaütéseken, ütközetekben mindig a kurucok győztek, döntő győzelmet nem tudtak kivívni a császáriak ellen. A hosszan elnyúló háború kiadásainak fedezésére még a mérhetetlen Rákóczi-vagyon is kevésnek bizonyult, Rákóczi viszont nem akart adót kivetni a népre, hanem rézpénz kibocsátásával akart segíteni a bajokon, ez viszont annyira elértéktelenedett, hogy valóságos pénzromlást idézett elő.

Voltak, akik úgy elkeseredtek a sikertelenség és pusztulás láttán, hogy otthagyták a kuruc zászlót és a császári sereghez pártoltak. Így tett Ocskay, a „Rákóczi villáma”; ezt akarta megtenni Bezerédy is, amiért mindketten fejükkal lakoltak. A trencsényi csatavesztést sorra követték a többiek, s egymásután veszett el a kurucok számára a Felvidék, Erdély, a Dunántul, hogy végre viasszaszoruljanak oda, ahonnan kiindultak: a Felső-Tisza vidékére.

Tetézte a szerencsétlenséget a pestis és a himlő, amely va-

lósággal megtizedelte a harcba már úgylis belefáradt lakosságot. A hű vezérek (vak Bottyán, Balogh Ádam) minden erőlködése hiábavalónak bizonyult már, a császári seregek — a nyugati győzelmek, majd a béke megkötése után — egyre nagyobb számban nyomultak az országba.

d) *A szatmári béke.* A fejedelem maga is belátta, hogy nem folytathatja tovább a harcot. Megbízta hát Károlyi Sándort, hogy tárgyalásokat folytasson a béke érdekében a császári seregek új vezérével, a magyar Pálffy Jánossal. Így sikerült a békét létrehozni, amelynek engedékenységeért Pálffy János nem egyszer a bécsi kormány nehezítését is magára vállalta. A létrejött béke szerint a király tiszteletben tartja Magyarország és Erdély jogait, vallási törvényeit, a felkelőknek — hűségesküi letévése után — kegyelmet adott, ez ígéretekre nézve azonban semmi biztosítékot nem adott. Teljes kegyelmet ígért Rákóczinak is, ha visszatér a király hűségire.

A béke tehát helyreállította az alkotmányt és nem követte a magyarság lefegyverzését.

Rákóczi azonban ragaszkodva eddigi elveihez, melyeknek védelmére életét és nyugalomát áldozta fel, nem fogadta el, hanem óriási vagyonáról lemondva, önkéntes számkivetésbe ment. Egy ideig Lengyelországban tartózkodott. A körötte élő néhány száz menekült eltartására minden maradék pénzét feláldozta, lengyelországi birtokait megterhelte, maga Bercsényivel együtt szegényes viszonyok között élt. Majd Angliába utazott, ott azonban nem engedték be Londonba, mire Franciaországba tért, XIV. Lajos országába, melyben a francia király önzésétől tönkretéit fejedelmek kaptak menedékhelyet. Egy ideig a királyi udvarban élt, mint nagy tisztelettel körülvett királyi vendég, majd megunva annak könnyű életét, visszavonult Grosboisba, a kamalduli szerzetesek kolostorába, s mintegy másfél évig a szerzetesek szigorú életét élte. Utóbb a török császári hadjárat hírére Törökországba hajózott, hol azonban szintén nem talált szerepre, reményeit nem tudta megvalósítani. Mélységes hitében Istenre bízta igazának megítélését, s minden földi vágyról lemondva, szinte kolostori életre rendezte be rodostói életét.

Csaknem negyedszázados bujdosás után érte el halála 1735 április 8-án. Őt, aki mindenét hazájáért áldozta, szívébe zárta a nemzet is. Nemzetének nagy szerete még porladó csontjait is összeszedte a konstantinápolyi francia lazaristák templomában s országos ünnepségek között hozva végre hazai földre, ahol a kassai székesegyházban temették el (1906). Bujdosó társai hűséges apródjával, zágoni Mikes Kelemennel együtt máig is ott nyugszanak a Márvány-tenger mellett, „nagy Törökországban”... A világháború után ismét hontalan lett a hazatért fejedelem. Húsz évi újabb számkivetés után végre ismét

hazatért annyira szeretett hazájába, hogy példájával tanítsa az önzetlen, áldozatkész, a hazaért mindent feláldozni tudó hazaszeretetre minden magyar nemzedéket!

III. Összefoglalás. a) Értékelés.

A szomorú vég ellenére is azt mondhatjuk, hogy Rákóczi szabadságharca elérte célját. Egyrészt azért, mert *véget vetett a központosítási törekvéseknek, s az ország alkotmányos kormányzását biztosította*; másrészt azért, mert *visszaadta a nemzetnek önbizalmát*. Szabadságharcma jó figyelmeztető volt Bécs számára, hogy belássa: az *erőszakos központosítás és beolvasztás politikája mindig megtörik Magyarország ellenállásán*.

Rákóczinak elvülhetetlen történelmi érdeme az tehát, hogy az elnyomó és központosítani akaró korszaknak hazánkban véget vetett és *megakadályozta, hogy az országot más oszt-rák tartomány módjára (Csehország) bekebelezzék az ausztriai-ház örökös tartományai közé*. Szabadságharca visszaadta a nemzet súlyát, tekintélyét a bécsi kormányzat szemében.

(A tábla képe a két tanítási óra végén: lásd: Hogyan vezettessük a történelmi munkanaplót? 195. és 196-ik oldalán.)

Utalás: Mátyás halálakor 4 millió magyarból Rákóczi szabadságharcának végén két és félmillió maradt! Rákóczi volt az első, aki az *egész nemzetért* küzdött. Nemzetéért nála többet senki nem áldozott.

Szemléltetés: (a Történelmi Olvasókönyv megfelelő kötetiben) A munkácsi várban: Rákóczi Sárosban, Rákóczi a határon; Rákóczi megjött... Ocskay Lászlóról való ének; Vak Bottyán haldoklik; Rákóczi temetése...; Rákóczi halála; Mikes Kelemen. *Képek*: Dudits Andor: Az ónodi országgyűlés; Benczur Gyula: Rákóczi Ferenc elfogatása, Rákóczi sírja Kassán; Madarász Viktor: Zrinyi Ilona átadja Munkács várát; Mányoki Ádám: Rákóczi.

Vicsay Lajos.

Német nyelv.

A német dalok hatása tanulóinkra.

Pedagógiai-lélektani vizsgálat.

„Gesang macht den Menschen frei.“

A Cselekvés Iskolája múlt tanévi 5—7. számában elméleti vonatkozásaiban foglalkoztam a dal jelentőségével a német órán és ezzel kapcsolatban egy dal feldolgozását is közöltem. Utaltam ott arra, hogy a dal milyen felszabadító hatást gyakorol a gyermeki lélekre és olyan nagy pedagógiai érték rejlik benne, hogy kár lenne kiaknázatlanul hagynunk.